

Finns Det Svenska Kommunikationsmönster?

Jens Allwood

1. Vad är kommunikationsmönster?

Allt fler människor får någon gång under sitt liv kontakt med människor från andra kulturgemenskaper än den/dem de bäst känner till. Ett mycket vanligt drag i sådana kontakter är att missförstånd uppstår genom att man på ett eller annat vis projicerar förväntningar grundade på den egna kulturen på de andras beteende.

För att undvika oberättigade projektorer av detta slag, men även för att få en bättre insikt om skillnader och likheter mellan olika kulturer överhuvud, är det av intresse att få bättre beskrivningar av olika kulturmönster. Speciellt är det då av intresse att få beskrivningar av vad vi kan kalla en kulturs mönster för kommunikation. Skillnader i kommunikation hör ju till det man omedelbart måste tackla i kontakter med människor från en annan kulturgemenskap.

Föreliggande uppsats är avsedd att vara ett bidrag till beskrivningen av kommunikationsmönster speciellt ur svensk synpunkt och har närmare bestämt tre huvudsyften:

- 1) Att ge ett förslag till en operationell analys av begreppet kommunikationsmönster, som skulle kunna fungera som ram för beskrivningen av kommunikationsmönster även i andra kulturer än den svenska.
- 2) Att diskutera några av de problem man möter, om man vill undersöka kulturbundna skillnader i kommunikation.
- 3) Att presentera några spekulationer om vad svenska kommunikationsmönster skulle kunna vara. Detta är viktigt inte minst för att bli mera medveten om vilken status svenskars uttalanden om andra kulturer har.

1.1 Kommunikationsmönster

Begreppet kommunikationsmönster är relativt allmänt och innebär knappast mer än upprepade drag i, eller aspekter av, människors kommunikation i en viss grupp. Det finns ett mycket stort, kanske oändligt, antal sådana aspekter och drag, och det gäller därför att ta fasta på aspekter och drag, som visat sig vara intressanta. Detta är emellertid inte lätt, eftersom kommunikation i någon form är relaterad till de flesta sidor av kulturellt liv - dvs till de tankar, beteenden och artefakter (konstgjorda föremål) som är utmärkande för en viss människogrups sätt att leva. Regelbundenheter och mönster i kommunikation finns när det gäller alla dessa tre huvudaspekter av kulturellt liv och förhållandet dem emellan.

Ett sätt att komma åt mönstren är att studera de olika verksamheter, genom vilka en kultur manifesterar sig.

Hur ser kommunikationen ut inom verksamheter som jordbruk, fiske, industri och handel eller inom mera småskaliga aktiviteter som att besöka läkare, gräla, skriva brev, köpa mat eller koppla av?

En sådan undersökning är emellertid inte heller så lätt, och man behöver någon sorts analytisk ram att bedriva sitt studium efter. Nedan skall jag därför presentera ett förslag till en sådan ram gällande främst direkt talspråklig kommunikation. Denna ram kan då betraktas som en s k operationell analys av begreppet kommunikationsmönster, dvs en analys som knyter begreppet till vissa observerbara empiriska fenomen utan att därför hävda att de fenomen som omnämns skulle vara de enda möjliga att ta i beaktande, eller att begreppet genom analysen tillfredsställande teoretiskt analyserats.

2. Ram för mönster i studiet av talspråkskommunikation

Följande faktorer har visat sig vara viktiga inom många olika typer av samtal:

2.1 Syfte

Syftet bestämmer vad en verksamhet och kommunikationen inom den går ut på, t ex förhandla, köpa-sälja, koppla av etc.

2.2 Rolluppsättning

I många verksamheter finns bestämda roller, som delvis bestäms av verksamhetens syfte. Rollerna är förbundna med vissa rättigheter och plikter, också när det gäller kommunikation. En lärare eller en officer har t ex helt andra kommunikativa rättigheter och plikter än en elev eller en menig. En kund har andra rättigheter och plikter än ett affärsbiträde.

2.3 Övergripande strukturer och Procedurer

Förutom syften och roller finns för många verksamheter en sorts övergripande mönster gällande den interaktion mellan talare och lyssnare, som är typisk för kommunikation inom verksamheten. Det kan gälla t ex följande:

1. Typiska sekvenser av händelser
2. Turtagande
3. Återkoppling
4. Rumslig placering
5. Innehåll i samtal

Med uttrycket *typiska sekvenser av händelser* avses att vad som sker i ett samtal ofta händer i en viss följd. Man börjar och slutar på olika sätt beroende på om det är ett telefonsamtal eller ett sammanträde. Vi lär oss t ex speciella rutiner för hälsningar, självpresentation och avsked. Termen *turtagande* syftar på hur rätten till ordet är fördelad, vilket är relaterat till sådana företeelser som hur länge man får tala, och om man kan tala samtidigt som andra talare. *Återkoppling* syftar på att såväl talare som

lyssnare i ett samtal måste veta hur motparten reagerar. Talaren måste veta, om det han säger uppfattas och förstås av lyssnaren, och lyssnaren måste veta om han uppfattat och förstått på rätt sätt. Talarens och lyssnarnas *rumsliga placering* kan ibland vara konventionellt bestämd, som t ex i en skolsal eller i en butikslokal, och kan spela en viss roll för hur kommunikation kan utformas. Slutligen finns ofta restriktioner på vilket innehåll en viss typ av samtal kan ha. Alla ämnen och sätt att uttrycka sig är inte lika adekvata i alla sammanhang. De ämnen jag tar upp, och det sätt på vilket jag uttrycker vad jag tar upp, är oftast annorlunda på ett postkontor än vad det skulle vara hemma vid mitt köksbord.

2.4 Det kommunikativa beteendet

Förutom mönster i interaktionen mellan talare och lyssnare finns också mönster i de enskilda deltagarnas kommunikationsbeteende. Många av dessa mönster har länge studerats av traditionell språkvetenskap. Särskilt gäller detta de mönster man kan observera i skriftspråket. Följande typer av mönster har visat sig vara särskilt intressanta och fruktbara att studera:

- A. Ickeverbalt beteende, dvs de gester, minspel och andra kroppsrörelser, som förmedlar information.
- B. Fonologiska mönster, dvs de ljud som används när man talar. Här är det viktigt att uppmärksamma både egenskaper hos enskilda ljud och egenskaper hos längre sekvenser av ljud, t ex sådant som ibland kallas intonation, tryck eller melodin hos ett yttrande.
- C. Ordförråd, dvs de ord och uttryck som förekommer i olika typer av kommunikation. I ordförrådet finner vi många av skillnaderna mellan kulturer kodifierade, men vi finner också stora skillnader inom ett språk mellan olika typer av fackspråk och yrkesspråk.
- D. Grammatiska mönster, dvs de olikheter beträffande ordföljd och konstruktions typer som finns mellan olika språk och mellan olika sätt att använda språk.

För alla de tre sista aspekterna bör man separat studera skrift och talspråk. Det finns nämligen olikheter å ena sidan mellan olika talspråksstilar och skriftspråksstilar inbördes och å andra sidan mellan bruket av tal och skrift överhuvud. Både tal och skrift visar således en situationsberoende variation, men beroendet följer i viss mån olika principer.

2.5 Tolkning och förståelse

Om man vill kommunicera med någon räcker det oftast inte med att kunna tala, man måste också kunna förstå och tolka andras beteende. Man måste kunna uppfatta och tolka ickeverbalt beteende, de ljud som uttalas samt de ord och grammatiska mönster som används. Man måste kunna dra slutsatser och koppla samman vad som kommuniceras med förutsatt lagrad information. Genom förståelsen får ett uppfattat budskap en innebörd, som går utöver att vara diskriminerat och uppfattat. Förståelse kräver en resonansbotten av lagrad information för att kunna äga rum. En stor del av denna information utgörs av sk kulturell bakgrundsinformation, dvs uppfattningar som alla inom en viss kulturgemenskap delar och tar för givna. Eftersom denna information förutsattes i de flesta samtal, och just för att den är självklar och tas för given inte

utsägs, är det troligt att brist på insikt om denna typ av information kan vara grundläggande för fördomar och missförstånd mellan människor från olika kulturer. Det är därför av en viss vikt att försöka få ett grepp om några av de mönster, som styr vår tolkning och förståelse av andra människor.

Punkterna 2.1 - 2.5 ovan är den ram jag utlovat, och som vi ser utgör de ännu inte någon operationell analys i strikt mening, men de är ändå tillräckligt specifika för att möjliggöra en första operationell definition av begreppet kommunikationsmönster. Ett första försök att beskriva ett kommunikationsmönster för en viss kultur gemenskap skulle da helt enkelt bli att göra en beskrivning av en viss grupp människors sätt att kommunicera enligt punkterna 2.1 - 2.5.

3. Problem med att beskriva kulturbundna kommunikationsmönster

Innan jag använder den ram, som givits för att försöka ge en början till en beskrivning av svenska kommunikationsmönster, vill jag emellertid diskutera en del problem som en beskrivning av den här typen mycket snart stöter på - problem som inte bara gäller beskrivningen av kommunikationsmönster utan i lika hög grad gäller beskrivningen av de flesta andra aspekter av kulturen i en viss människogrupp.

3.1 Problem 1 Vilka kommunikationsdrag är intressanta och utmärkande för en viss kultur?

Det första problemet rör vilka kulturdrag som är intressanta och utmärkande för en viss kultur. Detta tycks i hög grad vara beroende av vad kulturen ifråga jämförs med. Vad som framstår som svenskt för en fransman behöver inte nödvändigtvis framstå som särskilt svenskt för en norrman. En japan, som vi intervjuat, tyckte t ex att svenskar inte arbetar hårt. De sitter alltid och dricker kaffe och bara pratar. En intervjuad latinamerikaner ansåg däremot att svenskar ständigt jäktar och allt för sällan har tid att stanna och prata. De två intervjuade kan ha kommit i kontakt med olika svenskar, men det är också möjligt att de varit med om ungefär samma situationer men betraktat och tolkat dem ur helt olika perspektiv.

Vi får på detta sätt skalor av kulturdrag från sådana som delas av majoriteten eller t o m av alla människosamfund, enligt min åsikt t ex rationalitet, sexuella parningsrutiner och förekomsten av någon sorts livsmedelsförsörjningssystem, till de kulturdrag som delas av inga eller endast några få samfund, enligt min åsikt t ex lagar och arbetstakt. Eventuellt kan man här göra någon sorts jämförelser av följande typ: Japaner tror sig ha högre arbetstakt än svenskar, medan latinamerikaner tror sig ha lugnare arbetstakt än svenskar.

En ytterligare konsekvens av att olika kulturdrag kan variera i intresse ur olika perspektiv (en japan ser kanske andra saker än en norrman som intressanta) är att kulturdragen även kan variera i intresse för dem, som bär upp kulturen. Det är kanske viktigare att markera sin kulturella särart, om ens kulturella identitet på något sätt aktualiseras, t ex genom att ifrågasättas, än om den inte gör det. Vi kan därför förvänta oss att människor kommer att uppvisa kulturbestämda drag i sin kommunikation i olika hög grad i olika situationer. I vissa kontakter med främlingar betonas den egna kulturen, medan den i andra tonas ned och ersätts av anpassning till den andres kultur.

3.2 *Problem 2 Hur stor är variationen i kommunikations- mönster inom en viss kultur och vad beror den på?*

En utgångspunkt för det resonemang om kommunikationsmönster, som förts ovan, var att man bäst kommer åt regelbundenheterna i en kultur genom att studera det system av verksamheter, som är utmärkande för en viss kulturgemenskap. Ett problem, som då relativt snart dyker upp, är problemet om hur man skall behandla den variation som finns i en kulturgemenskap på grund av skillnader mellan olika individer, mellan olika grupper av individer och mellan olika typer av situationer. Å ena sidan kan man fråga, hur man bäst skall beskriva individuell, situationell och gruppbounden, dvs subkulturell variation? Å andra sidan kan man fråga, hur man i beskrivningen av variation skall undgå att tappa bort skogen för alla träden? Vad gör man om träden är glest utspridda eller om skogen består av många smådungar, eller om två skogar växer så tätt intill varandra att de inte kan skiljas åt?

Den vanligaste utvägen ur dessa problem vid studiet av kulturmönster är att knyta kulturen till en nationalstat eller till ett nationalspråk. Men man kan av flera skäl ifrågasätta detta tillvägagångssätt, eftersom det oftast leder till ett normativt resultat, där forskaren snarare skapar än upptäcker kulturen, och forskningsprodukten blir till ett led i nationella enhetssträvanden.

Några av de viktigaste faktorerna som betingar variation i kommunikationsmönster är följande:

<i>yrke:</i>	skomakare talar annorlunda än universitetslektorer
<i>ålder:</i>	barn talar annorlunda än medelålders människor
<i>kön:</i>	kvinnor talar annorlunda än män
<i>region:</i>	Göteborgare talar annorlunda än Stockholmare
<i>maktställning:</i>	underordnade talar annorlunda än chefer
<i>religion, politik:</i>	Jehovas Vittnen talar annorlunda än KPLMR's medlemmar, som i sin tur talar annorlunda än gröna vågare
<i>individuella drag:</i>	Palme talar annorlunda än Fälldin
<i>syfte, situation:</i>	vi talar annorlunda när vi flirtar än när vi grälar, och vi talar annorlunda på ett fackföreningsmöte än på en akademisk föreläsning

För att tanken på kulturbundna kommunikationsmönster, som i utbredning sammanfaller med gränserna för världens olika kulturgemenskaper, skall vara meningsfull, fordras nu att olikheterna i kommunikationsmönster inom vad som brukar räknas som en kulturgemenskap inte är Så stora, att man i själva verket kan hitta fler gemensamma drag tvärs över gränserna mellan sådana kulturgemenskaper, om man håller faktorer som ovanstående konstanta. Särskilt skulle sådana gemensamma drag kanske kunna uppträda, om man be traktar kommunikation i den vida mening vi gjort ovan och mindre fokuserar på de uppenbara skillnader, som finns mellan olika språks fonologi, morfologi och syntax. Kanske kommer ett sådant konstanthållande just att leda till att vi kommer att se iden om nationalstatsberoende kulturer som en myt, som med hjälp av ett delvis tvångsutbrett nationellt "standardspråk" vidmakthålles för att stärka nationell sammanhållning. Åtminstone gör problem som dessa det relativt klart att nationalstatstillhörighet i en mera exakt beskrivning bara blir en faktor bland många andra, som bestämmer hur kommunikationsmönster kommer att utformas. Det är emellertid också klart att man inte kan bortse från denna faktor, eftersom den

verkar sammanbindande på de övriga faktorerna och leder till att dessa konfronteras och samverkar. Ju längre faktorer som de ovan nämnda får stötas och blötas mot varandra inom en viss regional enhet, desto större möjlighet att vissa övergripande mönster kommer att bildas. En effekt av detta är att kulturmönster och mera speciellt kulturbundna kommunikationsmönster vanligen är resultatet av en process med många olika orsaker.

På grund av Sveriges relativt långa politiska centralisering och geografiska isolering kan en sådan process ha ägt rum här, och vi borde kunna finna vissa gemensamma mönster åtminstone inom vissa grupper och regioner.

3.3 Problem 3 Otillräcklig forskning

Under alla förhållanden har inte mycket forskning gjorts om svenska kommunikationsmönster i vidare mening. Särskilt saknas forskning om hur verksamheter av olika slag och faktorer som yrke, ålder, kön, region, maktställning etc bestämmer mönster i kommunikation. Det enda som finns är ett antal spekulationer rörande en del av de faktorer, som angavs ovan i den föreslagna ramen för studium av kommunikationsmönster.

Nedan följer några tankar om fenomenen, som verkar värda att utförligare uppmärksamma, om man vill få en mera välgrundad uppfattning om svenska kommunikationsmönster. Vad som kommer att sägas är byggt på den knappa litteraturen om svenska kulturmönster, i kombination med egna observationer och spekulationer, samt i viss utsträckning på ett antal djupintervjuer, som gjorts inom projektet antropologisk lingvistik med invandrare med flera olika kulturbakgrunder. Antalet intervjuer är inte tillräckligt stort för att ge statistisk signifikans men ger ändå vissa uppslag.

4. Spekulationer om svenska kommunikationsmönster

4.1 Finns det något unikt?

En utgångspunkt för resonemanget i denna uppsats är att kommunikation är ett essentiellt inslag i alla mänskliga verksamheter, och att kommunikationsmönster främst bildas som svar på de krav dessa verksamheter ställer. Ett första sätt att ta reda på om det finns kommunikationsmönster, som är specifika för Sverige blir då att undersöka, om det finns verksamheter eller drag i verksamheter som är unika eller specifika för Sverige.

Om man undantar sådana fenomen som Nobelfelsten eller riksdagens högtidliga öppnande med Karl XI:s drabanter, finns inte många kandidater. Inte ens sådana nationella högtider som Midsommar och Lucia, som dessutom mera karakteriseras av känslor, ickeverbalt beteende och sånger än av talad kommunikation, är unika för Sverige utan firas t ex också i Finland. Om det finns något unikt, står detta snarare att finna i specifika verksamhetsdrag och i den utbredning dessa har, än i totala verksamheter som är unika.

Några exempel på sådana möjligen unika drag är följande: Inom svensk sammanträdesteknik behöver t ex inte ett avgivet förs lag eller yrkande följ as av en sekundering på det sätt, som är brukligt i England eller Finland. Eller för att ta ett exempel från ett ganska annorlunda område - alkoholförtäring på fester. I Sverige

dricker folk på fester ofta egen medhavd dryck, och man väntar med att dricka tills värden skålat och önskat välkomna. Båda dessa vanor omnämns av de flesta vi intervjuat som märkliga.

Särskilt medtagandet av egen dryck tycks upplevas som ett brott mot de krav på gästfrihet, man i många kulturer ställer.

En annan sak som ofta kommenteras är det svenska sättet att undervisa, som ju ofta uppvisar betydligt mindre auktoritetsstyrning, än vad som är fallet i många andra kulturer. Många omtalar också det svenska sättet att förhandla med en tendens mot konsensus och kompromiss som något relativt unikt. Vidare omnämns ibland olika drag i de svenska sätten att koppla av, gräla och flirta.

Med utgångspunkt från de fem olika typer av faktorer (dvs syfte, rolluppsättning, övergripande strukturer och procedurer, kommunikativt beteende samt tolkning och förståelse), som ingår i den ram för beskrivning av kommunikationsmönster som ovan diskuterats, vill jag nu presentera några ytterligare spekulationer och gissningar.

4.2 Syfte och rolluppsättning

De drag som uppträder i olika kommunikationssituationer kan i viss mån göras klarare genom att relateras antingen till syftet med en viss verksamhet eller till de roller - dvs de rättigheter och plikter - som typiskt innehas av dem, som deltar i verksamheten ifråga.

Elever i Sverige verkar t ex ofta numera ha rätten att tala till varandra eller till läraren utan att först be om lov genom handuppräckning eller annan markering. Då samtidigt lärarens typiska rättigheter och plikter förändrats, har detta lett till en förändring i skolans kommunikationsmönster, vilken just kan förklaras av en förändring i lärares och elevers respektive rättigheter och plikter.

På samma sätt kan t ex de rättigheter och plikter en ordförande vid ett sammanträde har, skilja sig från kultur till kultur. I Sverige hör det normalt till en ordförandes plikter att föra talarlista, där de som vill tala antecknas och sedan ges ordet i samma ordning de begärt det, med undantag för kortare replikskiften. I England och USA behöver en ordförande inte alls i samma utsträckning vara bunden av talarlistan utan kan ge ordet till de personer han eller hon tror kommer att tillföra diskussionen mest.

Det är svårt att säga något generellt om de syften och roller, som karakteriserar kommunikation i Sverige. Kanske kan man säga att skillnader i beteende, som är kopplade till maktskillnader mellan olika roller, har minskat så att de idag är betydligt mindre i Sverige än i många andra länder. Ett exempel som stöder denna uppfattning är bruket av tilltalsformer i dagens Sverige. De svenska mönstren för tilltal har under en period av 20 år gått igenom en ur språksociologiskt perspektiv häpnadsväckande snabb utveckling, som ännu inte fått någon mera noggrann beskrivning och förklaring. För tjugo år sedan hade Sverige ett relativt komplicerat system med i princip sju valmöjligheter vid tilltal av en enda person:

1. *Enbart titel*
önskar kapten kaffe?

2. *Enbart efternamn*
vill Andersson ha kaffe?
3. *Enbart förnamn*
vill Kalle ha kaffe?
4. *3:e person singularis pronomen*
vill han ha kaffe?
5. *Passivt - opersonligt tilltal*
önskas det kaffe?
6. *2:a person pluralis pronomen*
önskar Ni kaffe?
7. *2:a person singularis pronomen*
vill Du ha kaffe?

Som vi ser påverkas också valet av verb (*vilja ha* eller *önska*) av valet av formalitetsnivå. Idag har vi i Sverige ett betydligt enklare system, där antalet valmöjligheter i stort sett reducerats till två - 2:a person singularis, dvs *Du* eller opersonligt tilltal. I marginalen finns fortfarande *Ni* och *han*, medan bruket av enbart titel, namn eller namn och titel i stort sett helt försvunnit. Särskilt bortfallet av titelanvändning skiljer idag Sverige från de flesta länder - t o m från England och USA, där man sedan länge haft *ett* tilltalspronomen *you* men ändå haft titlar kvar.

Det är svårt att finna någon annan övergripande förklaring till denna förändring än den höjning av det materiella välståndet i förening med en förskjutning mot mera jämlika umgängesformer, som ägt rum i Sverige, dvs till den förändring som ägt rum åtminstone beträffande hur maktskillnader kommer till uttryck. En mera noggrann, beskrivning och förklaring skulle emellertid med all sannolikhet visa att flera olika orsaksfaktorer samverkat för att nå det resultat vi har idag.

4.3 Övergripande mönster och procedurer

4.3.1 Typiska sekvenser

På grund av att alla mänskliga handlingar äger rum i tiden utmärks all mänsklig aktivitet, alltså även samtal, av att kunna delas upp i en sekvens av mindre aktiviteter, som följer på varandra (i tiden). Dessa sekvenser kan sedan logiskt uppdelas i de som kommer först - de initiala, de som kommer i mitten - de mediala och de som kommer sist - de finala.

(i) *Initiala sekvenser:* Först bland de initiala kommunikationsbeteendena kommer vanligtvis *blickkontakt*, som verkar vara ett nödvändigt men långt ifrån tillräckligt villkor för ansikte mot ansikte kommunikation. Blickkontakt kan också förekomma separat utan någon ytterligare kommunikation och kan kanske då kallas neutral blickkontakt. Denna tycks variera i kvantitet och intensitet mellan olika kulturgemenskaper. Sa t ex tycks enligt några intervjuer svenskar tolerera och förvänta sig mindre blickkontakt än greker, om denna fortfarande skall upplevas som neutral, eller som en

grekisk intervjuad Uttryckte det: "Varför tittar svenskarna så lite på mig - är det något fel med mig?"

Blickkontakt förekommer inte bara i början av samtal utan också under samtalets gång. Här verkar också olika kulturer variera starkt i hur blickkontakt uppfattas.

I vissa kulturer (anglosaxisk, i viss mån svensk) uppfattas blickkontakt under samtal som ett tecken på ärlighet och uppriktighet, medan i andra kulturer blickkontakt uppfattas som aggressivt och oartigt.

Ett annat mycket vanligt initialt kommunikationsbeteende är *hälsningen*. Vem hälsar man på - bekanta och/eller obekanta? När hälsar man? Var hälsar man? I Sverige hälsar man t ex på obekanta människor i fjällen eller på en segeltur mer än vad man skulle göra på en stadsgata. Man hälsar knappast heller mer än en gång på människor, som befinner sig på samma plats som man själv under en viss sammanhängande tidsrymd. Ett tidsmässigt avbrott fordras för att en hälsning skall vara motiverad.

På vilket sätt hälsar man på varandra? I Sverige nickar vi med en lätt böjning av huvud och nacke, medan man i Japan bugar med hela överkroppen från midjan och uppåt. Omfamning är vanlig i både Osteuropa och Sydeuropa samt i Latinamerika. Detta gäller såväl mellan män som mellan kvinnor. I Norden och i länder med anglosaxisk kultur är den mycket mera ovanlig men har börjat tränga in allt mer på senare år särskilt kvinnor emellan.

Kyss på hand - en annan hälsningsform - är nästan helt utesluten i Sverige men är vanlig i länder som Polen och Ungern.

Kyss på mun och kind är också ovanlig i Sverige men mycket vanlig i Öst- och Syd-europa samt i Latinamerika.

Handskakning förekommer på de flesta platser i Europa, Amerika och Australien men inte överallt i Asien, t ex ej på flera håll i Indien.

Handskakningen har emellertid olika frekvens och intensitet. I England och USA skakar man normalt mindre hand än i Sverige, medan man i Frankrike mer än i Sverige verkar hälsa på detta sätt.

Skillnader i hälsningssätt kan tyckas små och oviktiga men kan ofta feltolkas. Det är t ex lätt för en sydeuropé att tolka den svenska bristen på omfamning och kyss i hälsning som ett tecken på kyla eller ovänlighet. Likaså kan människor från länder med en högre verbal hälsningsfrekvens än den svenska, som t ex England och USA, tolka brist på hälsning som tecken på nonchalans eller brist på respekt, medan ur svenskt perspektiv ett stort antal hälsningar kanske kan betraktas som löjligt, insmickrande eller påträngande.

Ett tredje viktigt initialbeteende är *presentationen* - en ritual genom vilken man så att säga tilldelas en social identitet i ett visst sammanhang.

Det första problemet är här när man bör presentera sig. Alla situationer där social gemenskap upprättas kräver inte presentation i Sverige. Man kan t ex föra ett långt

samtal i restaurangvagnen på ett tåg utan att presentera sig. Den svenska regeln verkar vara att man presenterar sig, när man kan förutse och antar att den andra parten kan förutse att en period av gemensamt umgänge med ett visst syfte skall följa.

Det sätt på vilket presentationen äger rum i Sverige är vanligen att man själv direkt ger sitt namn och trycker handen på de personer, med vilka man vill upprätta social gemenskap. Ett alternativ till denna presentationsform förekommer ibland genom att en tredje person sköter för medlingen av namn, medan man själv endast trycker den andres hand och yttrar en fras i stil med *angenämt*. Denna senare typ av presentation är den helt dominerande i många andra länder som t ex USA. Det faktum att man själv normalt presenterar sig i Sverige leder ofta till besvär för invandrare i Sverige från kulturer, där man inte presenterar sig själv. Den icke presenterade blir stående utanför i väntan på att någon av dem han känner i ett samtal skall introducera honom för de personer, som är obekanta. För en svensk i samma situation är problemen mindre, eftersom han antingen kan presentera sig själv eller välja att samtala utan presentation, en möjlighet som kan vara stängd i andra kulturer.

Detta är de två vanliga presentationssätten, men ytterligare sätt förekommer också. På vissa ställen i Indonesien får enligt uppgift de personer som skall börja umgås inte varandras namn, vare sig direkt eller genom en tredje person, som i deras närvaro introducerar dem för varandra. Alla namn måste förmedlas indirekt via både en tredje och en fjärde person. En ytterligare metod är det som tidigare användes vid officiella bjudningar i Europa. En tredje person ropar ut namnet, då den person vars namn det gäller inträder i församlingen.

Vi kan också studera de sekvenser, som förekommer i samtal inom speciella verksamheter eller under speciella villkor. Ett sådant exempel finner vi t ex i telefonsamtal. Normalt inleds ett *telefonsamtal* genom att den som blir uppringd säger något. Telefonsignalen tycks uppfattas som att någon annan vill ha kontakt och genom att säga något öppnar man möjligheten till kontakt. I svensk kultur tycks vi emellertid oftast förvänta oss mer än så. Vi förväntar oss att den som blir uppringd skall identifiera sig genom nummer (enl. televerket) eller namn (för- och efternamn eller ibland bara någotdera). Detta beteende är emellertid relativt ovanligt i de flesta andra språkgemenskaper. I väldigt många kultur och språkgemenskaper, t ex anglosaxisk eller spansk, väntar sig oftast den som blir uppringd att den andre - den som ringer upp - skall identifiera sig och svarar därför enbart *hello* (England) eller *diga* (Spanien) initialt.

En annan aktivitet, som i många kulturer inleds med en speciell initial sekvens, är intagandet av föda - *mål tiden*. Här bör de ätande i många kulturer börja i viss ordning, eventuellt alla samtidigt, ofta i förening med någon sorts tacksägelseformel liknande den bordsbön, som tidigare var vanlig i Sverige.

I många språkgemenskaper finns också uttryck som används, när man *besvärar* en annan människa. På engelska skiljer man t ex mellan *excuse me*, som används innan besväret inträffat och *sorry*, som används efteråt. På svenska har vi ord som *ursäkta* och *förlåt*, som kan användas både före och efteråt. Emellertid tyder våra intervjuer på att dessa ord används i Sverige i betydligt mindre utsträckning, än vad våra informanter från Sydeuropa och anglosaxiska länder förväntar sig.

En mindre viktig aktivitet, som också brukar organiseras, är passerandet genom *dörrar*. I många länder är det här en regel att kvinnor går först. I Sverige verkar det inte för närvarande finnas någon klar regel på detta område.

(ii) *Mediala sekvenser*: Mediala sekvenser äger ofta rum omkring det som är ett samtals främsta syfte. Sådana sekvenser kan därför gälla hur man nalkas ett brännbart ämne, hur man ber någon om en tjänst eller hur man ger någon en inbjudan.

I alla dessa fall känner man ofta inom svensk kultur behov av någon sorts uppmjukande övergång. Det finns därför en mängd förberedande fraser som: *Du, jag vill tala med Dig om något, Skulle jag kunna få tala med Dig om något, Det är något jag skulle vilja tala med Dig om, Får jag fråga Dig något*, eller vid en inbjudan: *Vad gör Du på lördag*, etc.

Vad som är brännbart och vad som kräver uppmjukande övergångar varierar från kultur till kultur och från situation till situation inom en kultur. Medan man för en affärstransaktion i en svensk storstadsbutik knappast skulle inleda det hela med frågor om butiksbiträdets allmänna tillstånd och hälsa, vore detta det naturliga och föreskrivna i Marocko eller i en svensk lanthandel.

I en del sammanhang används ofta i Sverige mindre övergångsfraser än i t ex anglosaxisk och sydeuropeisk kultur. Detta gäller t ex det ganska utspridda bruket av direkta imperativer för att få saker och ting överräckta vid matbordet. Svenskan har inget bra ord som motsvarar det engelska *please* eller tyska *bitte*. Konstruktioner av typen *var god, var vänlig*, används sparsamt, och indirektheten markeras mest med modala verb av typen *kan Du, skulle Du kunna*, etc. Fraser av typen *var så god* har en mycket mera begränsad användning och används mestadels initialt, när man vill inbjuda någon till föda.

(iii) *Finala sekvenser*: Finala sekvenser har mycket gemensamt med initiala men skiljer sig i viss mån från dessa. Jag illustrerar detta genom en diskussion av ett antal exempel gällande finala sekvenser:

Ett *telefonsamtal* i Sverige avslutas inte som man kanske skulle kunna tro bara genom att avskedsfraser utväxlas. Normalt måste man innan man kan komma till avskedsfrasen på något sätt summera samtalet och detta görs ofta genom fraser av typen: *vi säger så, vi säger det* eller *OK*. Först efter att en sådan gemensam summering ägt rum kan avskedsfraserna utväxlas.

Mera generellt kan man om *avsked* säga att ungefär samma typer av kroppskontakt som vid hälsning finns, och att reglerna för bruk av de olika typerna också är liknande. Möjligen finns en tendens i Sverige att i större utsträckning hälsa än att ta avsked. Det verkar således vara vanligare att efter avslutad arbetsdag gå hem utan att ta avsked än att anlända utan att hälsa. Sverige skiljer sig här från många andra kultur- och språkgemenskaper, och bristen på avskedstagande kan säkerligen av många invandrare komma att tolkas som fientligt och kyligt.

En alldeles speciell final sekvens, som däremot är vanlig i Sverige, är *tackandet*. Man tackar överallt och i alla möjliga sammanhang. I affärer men även ibland på telefon ersätter t o m tackfraser avskedsfraser. Ett märkligt drag är att båda parter i sådan

transaktion tackar, och sekvenser av följande typ tycks vara mycket *vanliga* *Ja tack då, tack tack, tack, tack tack*. De *tack* som följer på det initiala *tacket* tycks bäst förklaras som tack för att man blivit tackad.

I svensk kultur råder dessutom tackplikt i en del situationer, där sådan plikt inte finns i många andra kulturer. Det är t ex närmast obligatoriskt att tacka för maten, något som inte alls gäller i anglosaxisk kultur, där det istället är mera vanligt att prisa födan under dess intagande, vilket i sin tur inte är lika obligatoriskt i Sverige. Man tackar också för sällskap t ex efter samtal med en främling i tågets restaurangvagn, något som verkar vara okänt i andra kulturer.

En annan ovanlig svensk tackplikt är bruket att tacka för senast. Denna plikt gäller med olika styrka för olika personer i Sverige. Vissa personer ringer upp någon dag efter den tillställning de varit bjudna på och tackar. Andra väntar tills man naturligt träffas och yttrar då sitt *tack för senast*, även om det ibland kan ha gått år emellan att man träffats.

4.3.2 *Turtagande*

Förutom de sekvenser som förekommer i ett samtal spelar också ofta turtagandet, dvs organiserandet av rätten till ordet, en viktig roll som mönsterskapande element i samtalskommunikation. I alla världens kulturer är målet för kommunikation åtminstone att överföra information från en sändare till en mottagare. I samtal underlättas detta mycket, om talaren kan fånga lyssnarens uppmärksamhet. De medel, som används för att nå detta mål, varierar dock en del bland världens kulturer. Man kan säga att det finns två huvudsakliga strategier (i) att direkt konkurrera om lyssnaren och att (ii) indirekt via att få ordet konkurrera om lyssnaren. Den första strategin är relativt ovanlig men förekommer enligt Reisman (1974) i relativt renodlad form på ön Antigua i Västindien, där samtal tydligen förs genom att flera personer talar samtidigt och upprepar det budskap de vill framföra, tills de av gester och minspel kan förstå att den åsyftade lyssnaren uppfattat budskapet. De kan därefter påbörja ett nytt budskap.

Den andra strategin går ut på att försöka tillförsäkra den som talar lyssnare, genom att en person i taget talar. Att få ordet blir härigenom värdefullt. Denna norm är den, som i de flesta situationer tycks gälla i Sverige, vilket tycks ha lett till att svenskar har en låg tolerans för avbrott och försöker avstyra sådana med uttryck som: *avbryt mig inte, låt mig få tala till punkt, jag är inte färdig än*. Ofta känner man sig personligt förölad, om man blir avbruten.

Många kulturer verkar befinna sig någonstans mittemellan de mönster, som finns på Antigua respektive i Sverige. I Sydeuropa har man t ex en mycket högre tolerans för avbrott än i Sverige. Avbrott hör till det, som kännetecknar en livlig och intressant diskussion. En informant från Ungern tyckte t o m att det var ohövligt att inte avbryta, om t ex någon har svårigheter med att avsluta en mening eller säger något, som är uppenbart malplacerat eller självklart. Hon sade sig ofta ha väntat förgäves i Sverige på hjälp med att avsluta yttranden. Mot det svenska kravet på att få tala till punkt står här kravet att få hjälp, när man kört fast. En informant från Argentina tyckte däremot att det ofta var skönt att kunna få tala utan att bli avbruten.

En annan fråga av ett visst intresse är frågan om hur lång tid, som får förflyta mellan talare i en kultur, som värderar rätten till ordet högt. Om vi betraktar t ex en

diskussion förd under inte alltför familjära former, verkar det här finnas skillnader mellan USA, Sverige och Finland, vilka alla tre är sprakgemenskaper, som respekterar regeln att en person i taget talar. I USA är pausen mellan talare oftast minimal, medan den i Sverige ofta är något längre och i Finland tenderar att vara ännu något längre. Det bör kanske betonas att ovanstående påstående ännu så länge är en spekulation, som endast bygger på ett fåtal observationer och intervjuer med informanter från de berörda kulturerna.

Ett ytterligare problem, som aktualiseras av studier av turtagande, är frågan om vem som vanligen får ordet. För att kortfattat svara på denna fråga kan man säga att det i Sverige tycks finnas tre huvudsakliga fall:

- (i) talutbyte som regleras av institutionell procedur för turtagande
- (ii) talutbyte mellan talare som inte är jämlika
- (iii) talutbyte mellan jämlika talare

I det första fallet, t ex på formella sammanträden eller i skolans undervisning, finns regler, som i princip är kända för samtliga inblandade och som föreskriver att en viss person har rätt att fördela ordet och hur detta skall gå till.

I det andra fallet finns inte några sådana allmänt accepterade regler, utan det hela beror snarare på hur olika talare förhåller sig till de olika typer av ojämlikhet, som kan råda mellan människor. I allmänhet gäller att de personer, som har mest social prominens genom social position, kunskap eller personlighet, talar först. Särskilt viktigt och närmast universellt tycks här vara att personer i högre social position äger företräde till ordet och att de dessutom kan tala längre, tala om vad de vill och i det närmaste helt slippa att bli avbrutna. De kan emellertid själva däremot avbryta andra. Det som beskrivits här är inte någon specifikt svensk företeelse utan verkar förekomma universellt i samband med ojämlikhet. Möjligen kan man säga att alla samtal i Sverige genom jämlikhetssträvanden uppvisar en tendens mot att regleras av den norm, som gäller talutbyte mellan relativt jämlika personer, där fördelningsproblemet om rätten till ordet normalt löses genom principen "Först till kvarn får först malet". Dvs den som hinner börja prata först när en möjlighet till talarbyte uppstår, t ex i tystnaden efter en föregående talare, har rätten till ordet, och övriga talare bör vara tysta tills nästa möjlighet till talarbyte uppstår. Eventuellt har utbredningen av denna norm lett till att vissa makthavande personer i Sverige idag ofta föredrar att tala mindre för att istället göra s k tunga inlägg då och då, särskilt i slutet av ett samtal, vilket i sin tur visar att det är mycket svårt att finna beteenden, som alltid realiserar viktiga sociala relationer som t ex maktförhållanden.

Andra frågor i anslutning till turtagande är t ex: "Hur bär sig en talare åt för att signalera att han vill ha ordet, hur behåller han ordet och hur visar han att han talat färdigt?" Mönstren är i viss mån universella, men vissa olikheter finns t ex i valet av uttrycksmedel för att hålla kvar ordet vid t ex tveksamhet. Man kan dra ut stavelsebildande vokaler, utstöta småljud av typ *öh, m, ääh*, eller upprepa hela ord, ofta speciella upprepningsord eller fraser, t ex finlandssvenskans *det där, det där*. Ett välkänt sätt att behålla ordet på är att "pausa på konjunktion" som i satsen *jag tror att....* Detta tycks t ex med framgång användas av vissa politiker.

När det gäller att ge ifrån sig ordet, verkar ett universellt kännetecken vara att ansiktsmimik och händer återvänder till ett neutralläge, och talaren fokuserar nästföljande talare med blicken. Vad beträffar det språkliga yttrandet, bildar oftast intonation, konstruktionstyp och innehåll tillsammans en helhet. Sådana ting som den rytmen, som etablerats i samtalet, och den längd som etablerats på yttranden i samtalet är också relevanta.

4.3.3 Återkoppling

Ett tredje viktigt organiserande element i samtalskommunikation är återkoppling. Varje samtal kan betraktas som ett sorts system med två styrenheter, nämligen talaren och lyssnaren. Talaren behöver veta om den information han försöker förmedla till lyssnaren verkligen gått fram, och lyssnaren behöver veta om han verkligen förstått talaren på rätt sätt.

Varje språkgemenskap bildar därför ett antal hjälpmedel för att möjliggöra återkoppling. Dessa kan uppdelas i *återkopplingsgivare* och *återkopplingsframkallare*, dvs beteenden och språkliga uttryck som ger respektive framkallar återkoppling till och från lyssnare eller talare. Typiska återkopplingsframkallare på svenska är för talarens del *va, eller hur, eller, la, väl*, frågande ansiktsuttryck eller lyftning av hand. Vi vet här t ex att det i engelskan finns ett något annorlunda system med sk tag questions, där återkopplingsfrågan negerar en positiv försats eller bejakar en negativ försats: *You do smoke, don't you?*

Lyssnaren å sin sida kan som återkopplingsframkallare använda uttryck som *menar Du* eller upprepa kortare eller längre delar av föregående yttrande i form av mer eller mindre synonyma uttryck.

När det gäller återkopplingsgivare, kan de användas av både talare och lyssnare. De vanligaste för svenskans del är nickningar och småljud av typen *mm, ja, umhm, jaha*. Ett ur tvärkulturellt perspektiv mycket ovanligt återkopplingsljud är den svenska vanan att svara *ja* eller *nej* på inandningsluft. Detta ger de flesta icke-svenskars när de hör ljudet första gången, intrycket att personen som använder det håller på att kvävas eller har utsatts för en svår chock. Det bör kanske också påpekas att den svenska nickningen och ruskningen på huvudet inte är universella tecken för *ja* och *nej*. I Sydösteuropa och Främre Orienten används t ex en knyck bakåt med huvudet för att markera *nej*, och i Indien används i vissa regioner vår ruskning för att markera *ja*.

Återkoppling förekommer överallt men inte alltid på samma sätt. Vi ger olika typer av återkoppling på formella möten och i informella samtal. I Sverige ges t ex återkoppling på offentliga framträdanden mest genom ansikts uttryck och handklappningar. I andra länder är visslingar och höga rop vanliga även i parlamentet. Informellt används istället i Sverige verbala signaler i högre utsträckning. Den frekvens med vilken återkoppling ges verkar nämligen variera från kultur till kultur. Det finns en del ännu så länge ofullständig evidens för att t ex japaner ger mer återkoppling än svenskar. Det är viktigt i Japan att kontinuerligt markera uppmärksamhet och respekt, och man har därför utvecklat återkopplings ljud, som ger denna typ av information. Å andra sidan verkar det också som om det finns kulturer, där man i vissa situationer ger mindre återkoppling än i Sverige. Preliminära intervjuer och observationer tyder på att man i dessa situationer inom anglosaxisk och latinamerikansk kultur skulle ha en lägre återkopplingsbenägenhet än i Sverige. Emellertid måste ytterligare observationer

göras, innan något säkert kan sägas. Effekten av en sådan skillnad i återkopplingsfrekvens bör bli att representanten för den kultur som förväntar sig mer återkoppling kommer att bli osäker på om en motpart förstått, medan den senare kanske tycker att den ökade takten i återkoppling är löjlig och irriterande. Just denna effekt har också omvittnats i intervjuer med latinamerikaner.

4.3.4 Rumslig placering - kroppskontakt

Ytterligare en aspekt på hur kommunikationsmönster kan byggas upp får vi, om vi studerar rumslig placering och kroppskontakt i samtal. Allmänt kan vi här säga att man i Sverige liksom i hela Nordvästeuropa i jämförelse med Sydeuropa, Främre Orienten och Sydamerika tenderar att stå relativt långt ifrån varandra och att ha föga kroppskontakt med varandra. Särskilt gäller båda dessa påståenden kommunikation mellan vuxna män. Påståendet får naturligtvis modifieras med hänsyn till situationella krav, inte minst fysiska - rumsliga möjligheter, men det verkar vara väl belagt av de flesta forskare. Se t ex Argyle (1975). Tabu mot kroppskontakt mellan vuxna män i Sverige kan släppas i vissa situationer, som t ex fotbollsmatcher och håller som ovan påpekats på att ändras i t ex hälsningsceremonier. Inte heller verkar det vara riktigt lika starkt som i t ex England.

Överhuvudtaget är det i studiet av rumslig placering viktigt att ta hänsyn till olika situationella faktorer inverkan. Det är annars mycket lätt att falsifiera de flesta påståenden, som kan göras om rumslig placering. Sådana hänsyn togs i viss mån av Ingham (1973), som fann att svenskar föredrog att sitta mitt emot varandra, när de samtalade med vänner, medan engelsmän och amerikaner föredrog att sitta i 90° vinkel till varandra i samma situation. Kanske kan detta resultat förklaras av det större behov svenskar tycks känna av återkoppling i Samtal, vilken kanske lättare kan förmedlas om man sitter mitt emot varandra än om man sitter i 90° vinkel till varandra.

4.3.5 Innehåll i samtal

Vid sidan av det beteende som förekommer i ett samtal, Spelar naturligtvis också den information som förmedlas i samtalet en stor roll för vår uppfattning av kommunikationsmönster.

Vad talar man om i olika situationer inom olika kulturgemenskaper? [r vissa ämnen förenade med vissa samtalsstilar? Finns det saker, som man gärna talar om och andra som är tabubelagda?

I de intervjuer vi gjort finns t ex följande tendens: När det gäller personliga förhållanden och ekonomi, tycker informanter från England att vi är mer öppna och direkta i Sverige än i England, medan informanter från Osteuropa om samma ämnen tycker att vi är mindre öppna och direkta. Eventuellt finns också en tendens att man allmänt tycker att vi i Sverige kan tala något öppnare om sexualia än på många andra håll.

En annan sak, som aktualiseras av ett samtals innehålls sida, är frågan om hur känslor uttrycks. En första följdfråga, som man kan ställa, är om det finns någon känslomässig hållning, som är så att säga neutral i en viss kultur. I Ostasien, särskilt Japan, verkar det i många sociala kontaktsituationer mer än i Sverige finna en sorts krav på ett vänligt småleende. Finns det något liknande i Sverige? Ett svar, som vi fått i många intervjuer, är att i Sverige - särskilt om vintern - någonting som ger intryck av en

depressiv hållning är vanlig Detta kopplas ofta med åsikten att det i Sverige finns ett tryck mot samförstånd och ickeaggressivitet, åtminstone om inte alkohol kommer med i bilden.

Vidare kan man med rätt stor säkerhet säga att olika kulturer skiljer sig beträffande intensitet och omfång hos de gester, som används för att förmedla olika känslor. Jämför man t ex svenskt gestikulerande med italienskt i detta avseende, verkar det ganska klart att svenska gester normalt har mindre omfång och intensitet än italienska.

Den bild, som i våra intervjuer framtonar av en svensk som känslöförmedlare, är alltså den av en person som är lätt deprimerad (åtminstone på vintern), samförståndsvillig, och som använder inte alltför yviga gester och minspel.

Om vi lämnar det känslomässiga innehållet i samtal och betraktar mera sakligt innehåll, är ett sätt att studera detta, frågan om man inom den svenska kulturgemenskapen utvecklat fackspråk för att kodifiera begreppsliga domäner, som av olika anledningar varit speciellt relevanta inom svensk kultur. Ett välkänt exempel är svenskans många distinktioner mellan olika former för *snö*, t ex *nysnö*, *snö*, *skare*, *slask*, *driva*, *tö*, *kornsnö*. Ett annat exempel är metaforbildning, som i svenskan mycket ofta utgår från naturfenomen. Se Allwood (1981). Det finns många andra exempel av liknande typ, och ord och fraser blir således ytterligare en källa till kunskap om vilka ämnen och vilka begrepp, som är utmärkande för svensk kultur.

4.4. *Det kommunikativa beteendet*

Eftersom denna uppsats handlar om kommunikationsmönster i vid mening, vill jag inte här behandla egenskaper och struktur hos det kommunikativa beteendet självt. Detta är ju med undantag för ickeverbal kommunikation och prosodi den traditionella språkvetenskapens huvudsakliga studieobjekt och har väl kartlagts. Välkända är t ex en mängd ljuddrag som intonation, ordaccent och ett stort antal vokaler, som gör svenskan till ett ur fonologisk synpunkt intressant språk. Inom ordförråd och ordböjning finns t ex svenskans två neutrala genus för substantiv som ett ganska unikt drag. Inom grammatiken har vi t ex svenskans stora möjligheter att flytta fram ord till initial ställning för att framhäva dem, och i skriften finns de inhemska tilläggen *å*, *ä*, *ö*, som hjälper till att ge skriftspråket en egen prägel.

4.5. *Tolkning och förståelse*

Nära kopplad till frågan om vilken status vissa ämnen o innehåll har i en viss kulturgemenskap, är frågan om vad som krävs för att förstå de budskap som förmedlas. Som vi sett ovan är tolkning och förståelse processer med många olika inslag. Man måste via en varseblivningsakt (t ex läsa, lyssna eller se) diskriminera, känna igen, uppfatta, dra slutsatser och koppla samman ett visst innehåll med tidigare lagrad information, och slutligen brukar man via ytterligare processer ta ställning till det man försöker förstå. Inte minst viktiga i denna mängd av processer är slutsatsdragande och sammankopplande med andra kunskaper. Det är dessa som gör att ett budskap får en innebörd, som går utöver att enbart vara diskriminerat och uppfattat. Förståelse kräver, som ovan hävdats, en resonansbotten av lagrad information för att äga rum.

Vad skulle då kunna vara relevant s k kulturell bakgrundsinformation i Sverige, dvs vad skulle vara uppfattningar som många delar och tar för givna, men som just för att de tas för givna är svåra att medvetandegöra och klä i ord, så att t ex en invandrare här

skulle kunna få information om dem? Eftersom bakgrundsfaktorer av den typ det är tal om är så svåråtkomliga, är det givet att vad som kan sägas om dem måste bli mycket osäkert.

Nedan följer nu några spekulationer om vad som skulle kunna vara drag i svensk kultur, som kan te sig oväntade och svårförståeliga för åtminstone en del människor med annan kulturbakgrund.

I Sverige görs ofta en skillnad mellan en persons privatliv och en persons officiella liv, som är striktare än på många andra håll i världen. Så länge man gör sin plikt i tjänst, har ingen något att skaffa med vad man gör i sitt privatliv. Det är t ex mycket sällsynt att händelser i en persons privatliv leder till en offentlig skandal, vilket är vanligt i många länder, eller att hela familjen engageras i en persons officiella gärning. Man behöver inte blanda arbete och privatliv. Ens arbetskamrater blir långtifrån alltid ens privatumgänge. Ofta umgås man i privatlivet med släkt eller i små vänskretsar. Högtider och helger, särskilt jul, reserveras ofta för enbart familjen. Detta verkar leda till att det är svårt för en person, som flyttar in som nykomling på en ort, att få ett socialt sett rikt privatliv. Det finns ingen beredskap för att integrera främmande i privatlivet. Intrycket för en invandrare blir naturligtvis kyla och att det är omöjligt att få kontakt utanför arbetslivet. Goda kontakter i arbetet följs ofta inte av kontakter i privatlivet på det sätt, som skulle Vanligt på andra håll. För ytterligare analys se Phillips-Martinsson (1981) och Åsa Boholms bidrag i denna bok.

I den mån det som beskrivits ovan är verkligt, kan man kanske historiskt härleda det ur Martin Luthers doktrin om skillnaden mellan Person och Amt (tjänst). Se Åke Sanders uppsats i denna volym. Kanske kan man också till ovanstående distinktion mellan privat och officiellt liv koppla det faktum att den svenska byråkratin av många intervjuade från t ex Latinamerika samt Öst- och Sydeuropa upplevs som förhållandevis tjänstvillig och hederlig. Privatlivsbaserade fenomen som nepotism och korruption har kanske i någon mån förhindrats av kravet på en pliktuppfyllande tjänstegärning fri från privatlivshänsyn. Emellertid tycks en förändring här vara på gång mot mindre av den traditionella inriktningen på "millimetterrättvisa". Om denna ökande flexibilitet bli av godo återstår att se.

En annan företeelse, som i våra intervjuer verkar förbryllande för många människor med annan kulturbakgrund, är det svenska behovet av att alltid göra rätt för sig ekonomiskt. Nedan följer en lista på några av de fall, som upplevts som förbryllande: Att erbjuda sig att betala bensin efter en biltur, att erbjuda sig betala nä någon hämtar någon av de otaliga koppar kaffe som dricks i Sverige, att inte bjuda på öl eller kaffe, att ha me sig egen dryck till fest, att erbjuda sig betala för maten vid visit och att erbjuda sig betala för en cigarett man blivit bjuden på.

Det är svårt att hitta någon generell förklaring till dessa företeelser. Möjligen ligger i botten åter någon ting inspirerat av Luthers lära om kallet i förening m doktrinen om att en bra karl reder sig själv och att m alltid skall göra rätt för sig. Denna doktrin verkar också ligga till grund för den svenska formen för individualism, där det ibland verkar som om man sköter sig själv genom att hänvisa till och kräva samhällliga åtgärder, när man inom många andra kulturer skulle förvänta sig mera enskilt engagemang och ansvarstagande även för gemensamma angelägenheter.

Kanske kan man också koppla separationen av det privata och det officiella och det svenska behovet av att göra rätt för sig och att inte göra bort sig till den traditionella distinktionen mellan skam- och skuld kulturer. I en skamkultur är man beroende av andra människors åsikter. Det gäller att inte förlora ansiktet. I en skuldkultur drivs man mer av sitt samvete - sin egen uppfattning om vad som är rätt och fel - än av andra människors omedelbara reaktioner på vårt beteende.

Kanske har separationen mellan det privata och det officiella i traditionell svensk kultur också lett till en motsvarande uppdelning av skam på det officiella livet och skuld på det privata livet. Utåt gäller det att hålla masken - att göra rätt för sig men att inte göra bort sig, att inte tro att man är något. Utåt har därför i Sverige ett beteende utvecklats, som präglas av lugn, avsaknad av aggressivitet och känslor, måttlighet, kompromiss rationalitet, "lagom" och att inte göra sig för mer än andra. Detta beteende har i hög grad förstärkts av de senaste sextio årens jämlikhetssträvanden. Inåt, privat, däremot har man bara sig själv - sitt samvete och mera traditionellt Gud. Här finns de känslor, som inte visas utåt - aggressivitet, sorg, kärlek. Det är symptomatiskt att fler våldsdåd tycks äga rum i svenska hem än utanför av brottsstatistiken att döma.

Gränsen mellan det officiella ansiktssuppehållandet och det privata manifesteras också i det svenska sättet att etablera vänskap. Engelsmannen Paul Britten Austin (1968) har beskrivit det på följande sätt: "Svensken är som en flaska tomatketchup, man skakar och skakar, men ingenting kommer. Man skakar igen och ingenting kommer. Så skakar man igen och allt kommer." Detta gäller speciellt i förening med konsumtion av alkohol, säger Austin.

Med andra ord, det finns en sorts hopp mellan den officiella och den privata nivån och inte som t ex i anglosaxiska länder en mera gradvis övergång. Detta hopp eller skutt har traditionellt lett till en viss social tröghet i etablerandet av sociala kontakter i Sverige. Eventuellt leder i gengäld det svenska systemet till att en kontakt blir mer långvarig och pålitlig, när den väl etablerats.

Det yttre beteendet i Sverige skulle alltså, om det så sagts är korrekt, präglas av en låg grad av personlig emotionslitet och en hög grad av opersonlig rationalitet. Gustav Sundbärg gör redan 1911 i sin bok om det svenska folklynet en huvudpoäng av detta och säger att svenskar i det dagliga umgänget, i jämförelse med t ex danskar, saknar förståelse och intresse för känslor och psykologi. Istället är de inriktade på yttre företeelser och praktiska åtgärder. Kanske är det detta som förklarar, varför man kan tala öppet och avspänt om sexual livet i Sverige. Man gör det nämligen på ett sakligt o praktiskt sätt. Sensualiteten, njutningen och den står personliga anknytningen till känslor, som i andra kulturer knappast går att koppla bort, kopplas här i större utsträckning bort.

Den svenska offentliga debatten tycks i hög grad manifesteras de drag som omnämns. Det finns inte många kulturer, som lägger lika stor vikt vid etik och rättvisa på ett opersonligt plan som den svenska. I radio, TV och tidningar tas ofta missförhållanden upp, såväl inom som utom Sverige, och de beskrivs nästan alltid utan den cyniska glättighet, som ofta är vanlig, när liknande ämnen behandlas i andra länder. Tonen är snarare naiv och allvarlig. Att missförhållanden uppmärksammas på detta sätt, innebär dock inte att en speciellt ödmjuk attityd är vanlig. Snarare tycks de flesta svenskar

vara stolta och övertygade om det svenska välfärdssamhällets förträfflighet. Vi sköter ju oss själva och gör rätt för oss.

Det är svårt att säga, vad som präglar det privata livet i Sverige, eftersom det just är privat, men utan tvivel är känslor av stor vikt, möjligen också skuld och bekännelser. De svenska svordomarna ger åtminstone ett visst stöd för det sistnämnda, eftersom de i jämförelse med vad som är vanligt i andra kulturgemenskaper i förvånansvärt liten utsträckning inspireras av könsdelar och sexualliv. Det är tydligen inte här det som behöver tabubeläggas finns. Istället vittnar svordomarna om att de verkligt tabubelagda områdena har varit av religiös natur, och då speciellt när det gäller allt som har med helvetet att göra. Med andra ord, om min spekulation är riktigt just det som har att göra med det privata livet ~ speciellt förhållandet till Gud och frågan om skuld och bestraffning.

Det verkar finnas ett sätt i Sverige för att utan lång prövning överbrygga klyftan mellan det officiella - att inte göra bort sig - och det privata känslolivet, nämligen bruket av alkohol. De svenska attityderna till alkohol är ju ett område, som för de flesta representanter från andra kulturer är mycket svåra att förstå. Å ena sidan är alkohol kraftfullt och manligt och samtidigt är det, med en syn inspirerad av nykterhets och väckelserörelse, syndigt och farligt. En liknande kombination av attityder gäller ju i många kulturer sexuallivet men absolut inte alkohol. Jag tror, som ovan antytts, att förklaringen till dessa attityder ligger i att alkoholen blivit en nästan officiellt erkänd symbol för att bryta ner gränsen mellan det privata och det sociala offentliga. I Sverige är det, om man är berusad, acceptabelt att göra saker som man annars skulle förlora ansiktet för, dvs göra bort sig med. Emellertid är den beteendeförändring, som i Sverige inträder i samband med bruket av alkohol, knappast rent fysiologiskt betingad. Den är också konventionell och social. Detta antyds bl a av att människor i andra länder inte beter sig som svenskar efter att de druckit. Det antyds också av psykologiska experiment, där man givit människor, som trots att de fått alkohol, färgat och smaksatt vatten. Den typiska beteendeförändringen för bruk av alkohol i Sverige äger ändå rum i riktning mot mera känslor och mindre kontro av beteendet. (Personlig kommunikation , Bernt Bremer vid Inst för psykologi i Uppsala)

Avslutningsvis kan man alltså kanske säga att åtminstone en viktig del av förståelsen av vad som har tagits och kanske fortfarande tas för givet i Sverige har att göra med en uppsättning företeelser, som kan relateras till distinktionen mellan det privata och det officiella. Det bör också sägas att gränserna mellan dessa båda sfärer är flytande, så att vi nu upplever en frammarsch av det officiella, t ex i de lagstiftade förbuden för föräldrar och lärare att aga barn. Vi upplever det även i de förnyade kraven på en ännu hårdare lagstiftning om alkohol. Bruket av alkohol ligger ju som ett ständigt delvis socialt sanktionerat hot mot det ordnade och rationella samhällslivet. Å andra sidan upplever vi också en frammarsch för det privata i kravet på småskalighet, ökad flexibilitet i byråkrati och administration, mera personligt engagemang och kanske något mindre "millimeterrättvisa" i samhällsvården. Jämlikhets- och rättvisesträvandena har gjort vissa företeelser, som tidigare var reserverade för det privata livet, allmänt åtkomliga genom att umgängesvanorna mycket snabbt förenklats bort från det tidigare officiella kravet på stelhet och formalitet, manifesterat t ex i de tidigare svenska tilltalsvanorna. Men de har också lett till att familjelivet i allt högre utsträckning görs åtkomligt för det officiella genom daghem, förskolor, bidragssystem och inte minst lagstiftningen om förbud mot aga i hemmet.

Om man nu sätter samman några av de bakgrundsdrag, jag något spekulativt påstått vara utmärkande för Sverige, ser man för det första att det faktiskt finns vissa mönster och för det andra att de på flera ställen kan leda till kommunikationsproblem i umgänget med personer från andra kulturer. Ett exempel är trögheten i att integrera främlingar i privatlivet. Andra exempel är självtillräcklighet, som leder till oberoende men också till kontaktlöshet, och en rationell tolerans, som int, alltid är förenad med personligt intresse. En ytterligare svårighet kommer uppenbarligen att ligga i olika tolkningar av känslomanifestationer i det privata och i det offentliga livet.

5. Förklaringsmöjligheter

Om de kommunikationsmönster jag något spekulativt har pekat på skulle visa sig vara reella, kan man fråga sig varför det blivit just på det här sättet och inte på något annat sätt. Ett tillfredsställande svar på denna fråga skulle kräva att vi hade bättre insikt än vi faktiskt har, i hur kulturfenomen som t ex mönster för kommunikation förändras eller vidmakthålles som ett resultat av en ömsesidig påverkan mellan ett mycket stort antal faktorer. Det enda jag kan göra här är att lista några av dessa faktorer och hoppas på att framtiden kommer att ge oss en bättre förståelse av hur de på olika sätt samverkar. Faktorerna är således inte oberoende av varandra.

Några av de relevanta faktorerna är följande:

1. Genetiska - men det är svårt att påvisa något fall där genskillnader skulle ligga bakom kommunikationsskillnader.
2. Klimat - klimatet är utan tvivel av vikt för kommunikation. Direkt påverkar det valet av platser att kommunicera på och i viss mån hur man kan kommunicera på dessa platser. Mera indirekt kan det påverka atmosfär och känslomässiga stämningar.
3. En tredje faktor är naturligtvis närings- och resursbasen inom ett visst område. Denna kommer att påverka vilka verksamheter som kan uppstå.
4. En fjärde faktor blir därför helt enkelt de verksamheter, som finns i ett samhälle. Kommunikationsmönstren i samhället kan nämligen, som ovan hävdats, i stor utsträckning ses som ett svar på de krav, som ställs på att kunna kommunicera inom olika verksamheter.
5. En femte faktor, som inte är oberoende av de föregående, är befolknings- och boendetäthet och grad av urbanisering. Troligtvis utvecklar man andra umgängesformer, om man ständigt träffar andra människor. Detta kan t ex påverka artighetsformer, och vilka samtalsämnen som måste tabubeläggas.
6. En sjätte typ av faktorer, inte heller oberoende av de övriga, utgörs av socioekonomiska förhållanden och typ av utbildning, vilket t ex spelar en stor roll för de typer av verksamhet och kommunikation, som utvecklas i ett visst samhälle och avspeglas på individnivån t ex i ordförråd och stil.

7. För det sjunde är det uppenbart att religiösa, politiska och andra ideologiska fenomen, som leder till olika typer av normer och förväntningar, kommer att spela en viktig roll för den typ av mönster, som utvecklats. Det är t ex hit huvuddelen av de spekulationer jag ovan skisserat, om vad som tas för givet i Sverige, måste föras. Även om man lätt kan se att t ex kravet på att göra för sig också på andra grunder lätt kan motiveras i ett land som Sverige med traditionellt mycket hårda klimat och resursvillkor.
8. För det åttonde är naturligtvis utvecklingen av olika typer av kommunikationsteknologi mycket viktig för vilka kommunikationsmönster, som kommer att uppträda. Det är lätt att peka på den roll boktryckarkonsten, telefonen, TV och radio har haft.

Det bör också slutligen betonas att de faktorer, som här angivits som tänkbara orsaker till kommunikations och kulturmönster, liksom mönstren själva är dynamisk och föränderliga. Svenska kommunikationsmönster har under de senaste tjugo åren gått igenom en del märkbara förändringar, vad gäller tilltals- och hälsnings mönster och antagligen också vad gäller uppvisande av känslor offentligt. Orsakerna till dessa förändringar är oklara, men får troligen sökas i en kombination av många olika faktorer som t ex politiska reformer, öka materiellt välstånd, politiska rörelser som ungdoms och kvinnorörelsen, den ökade invandringen, ändrad kommunikationsteknologi etc.

Eftersom studiet av hur kommunikationsmönster förändras och av vilka faktorer som påverkar denna förändring ä ganska outvecklat, är det svårt att göra något annat det som gjorts, både här och ovan, nämligen att lista några av de relevanta orsaksfaktorerna, med en förhoppning om att inte bara studiet av hur kommunikationsmönster i vid mening förändras, utan även det mer traditionella studiet av språkförändring skulle kunna be

Slutligen är det kanske värt att påpeka att om något i denna uppsats är riktigt, beror det eventuellt på något, som den tyske filosofen Hegel tidigare påpekat (Taylor 1979) - nämligen att man aldrig kan förstå något av ett samhälls- eller kulturmönster, förrän det håller på att förändras till något annat och nytt.

Bibliografi

Jag vill rikta ett varmt tack för diskussion av före liggande uppsats till Sally Boyd, Elisabet Engdahl, Tore Frängsmyr, Richard Hirsch, Anders Hjort, Åke Sander och Sven Strömqvist. För alla kontroversiella påståenden, som trots dessa personers goda råd finns kvar, tar jag givetvis fullt ansvar.

- Allwood, J. "Naturen som Metaforfält" i Allwood Frängsmyr, Svedin (red) *Naturen som symbol*, Stockholm, Liber 1982
- Argyle, M. *Bodily Communication*. London, Methuen 1975
- Austin, P.B. *On Being Swedish*. London, Secker and Warburg 1968
- Ingham, R. *Cross-cultural Differences in Social Behavior*. Dr avh. Oxford 1973
- Phillips-Martinsson. *Swedes as Others See Them, Facts, Myths or a Communication Complex*, Stockholm, Affärsförlaget 1981
- Reisman, K. "Contrapuntal Conversations in an Antiguan Village" i Bauman & Sherzer (red) 1974 *Explorations in the Ethnography of Speaking*. Cambridge University Press, London 1974
- Sundbärg, G. *Det svenska folklynnnet*. Stockholm Nordstedt & söners förlag 1911
- Taylor, C. *Hegel and Modern Society*. Cambridge. Cambridge University Press 1979